

<https://interscience.uz/>

ISSN 2181-1709 (P)

ISSN 2181-1717 (E)

2022/№4

**ТАЪЛИМ ВА
ИННОВАЦИОН
ТАДҚИҚОТЛАР**

**ОБРАЗОВАНИЕ И
ИННОВАЦИОННЫЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ**

**EDUCATION AND
INNOVATIVE
RESEARCH**

Эгамназаров М. Ю. Шахсга йўналтирилган таълим технологияларини татбиқ этиш бўйича тажриба-синов ишлари мазмуни ва самарадорлик даражаси	205
Худайберганов О. Э., Якубов А. М., Якубов Ш. М. Моделирование деятельности специалиста по физической культуре как основа совершенствования учебного процесса	215
Акрамова Г. М. Бўлажак жисмоний тарбия ўқитувчиларини деонтологик фаолиятга тайёрлаш тизимини такомиллаштириш долзарб педагогик муаммо сифатида	221
Xamirayev R. A. 11-12 yoshli o'g'il bolalar o'rtasida voleybol o'ynash texnikasini o'rgatish metodikasi	224
Мирзаев Д. Х. Гимнастика спорт турининг афзалликлари	227
Qurbanov A. Talabalarda intellektual kompetentsiyasini rivojlantirish pedagogik muammo sifatida	230
Nosirova D. T. Kredit-modul tizimida pedagoglarning faoliyat turlari	235
Ахрарова Т.А. Формы организации самостоятельной работы учащихся на уроках математики в начальных классах на основе технология «Перевернутый класс».	239
Левкина М. Ф. Инновационные подходы в обучении младших школьников	244
Исабаева А. Ю. Развитие мышления и коммуникативных навыков у детей с использованием качественного метода	247
19.00.00 – ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ	
Tangirov E. S. Talaba-yoshlarda etnomadaniy bag'rikengligini tarbiyalashning pedagogik va psixologik usullari	250
Султанова А. А. Гендерные особенности отклоняющегося поведения подростков	256
Khalikova Sh. T. Occurrence of stressful situations in the learning process and ways to overcome them	260
Shamshetova A. K. Qoraqalpoq xalqining etnopsixologik xususiyatlari	263
Komilova A. S. Ravshanov O. A. Talabalarda o'ziga bo'lgan ishonch va psixologik madaniyatni oshirish	267
Шодиева Р. С. Психодиагностик компетенциялар тушунчаси ва унинг мазмун моҳияти	271
Аскарлова Г.У. Коммуникативная компетентность и копинг – стратегии у студентов в учебном процессе	277
Kushakova N. I. Yoshlarning ijtimoiylashuviga internet va ijtimoiy tarmoqlarning ta'siri	281
Nurmatova N. U. Mamlakatimiz ijtimoiy islohatlari davrida o'quvchi-qizlarni ijtimoiy faolligini rivojlantirishning konseptual asoslari	285
Самарова Ш. Р., Эшқораев Қ. А. Креатив - бўлажак психологларнинг касбий ривожланишида муҳим омил	289
Maxmudova D. I., Isabayeva D. K., Holiqova M. K. Iqtidorli o'quvchilarda milliy iftixor tuyg'usini shakllantirishda estetik tarbiya usullarini qo'llash	294

КРЕАТИВ - БЎЛАЖАК ПСИХОЛОГЛАРНИНГ КАСБИЙ РИВОЖЛАНИШИДА МУҲИМ ОМИЛ

DOI: <https://doi.org/10.53885/edinres.2022.4.4.002>

Самарова Шохиста Рабиджановна,
психология фанлари номзоди, психология кафедраси доценти, Тошкент вилояти
Чирчиқ давлат педагогика институти

Эшқораев Қаҳрамон Абурахматович,
Тошкент вилояти Чирчиқ давлат педагогика институти ўқитувчиси

Аннотация. Мақолада креативлик бўлажак психологларнинг касбий ривожланишида муҳим оми эканлиги асосланган. Таълим соҳасида, хусусан, креативлик каби субъектив кўрсаткични оширишда тушунарли ва содда, лекин айтилган пайтда мослашувчан тизимни шакллантиришга имкон берадиган методология ҳали мавжуд эмас. Ушбу мақоланинг илмий ҳиссаси психология йўналишидаги талабаларнинг креативлигини ошириш механизмини шакллантириш, аниқ методологияни яратиш шароитида эмас, балки мақсадни батафсил кўрсатиш учун кўп даражали универсал алгоритмни шакллантириш контекстида кўриб чиқилиши мумкин.

Калит сўзлар: ижодий салоҳият, креативлик, шахсий ривожланиш, касбий салоҳият, касбий тайёргарлик, психолог, талаба.

Кириш. Олий ўқув юртларида замонавий психология тизимининг муҳим вазифаларидан бири талабаларнинг нафақат касбий салоҳиятини, балки унинг шахсини ҳар томонлама ривожлантиришдан иборатдир.

Креативлик шахснинг янги тушунчаларни яратиш ва янги кўникмаларни шакллантириш хусусиятларини акс эттирувчи қобилиятига, яъни ижодий қобилиятга асосланади. Бу концепция интеллектдан ажралмас тарзда ўрганилади ва шахснинг ижодий ютуқлари билан боғлиқ (Feist, 2010; Wells & Dickens, 2020).

Ижодкорлик асосий мотивация, онгли ва кўрсатилган қизиқиш, фаол ва мустақил позиция, соғлом рақобат, меҳнатсеварлик ва қатъият билан таъминланади. Бу сафарбарлик, ахборот, ривожланаётган, ориентация кўникмаларини, ғояларни яратиш қобилиятини, техник зукколикни ҳисобга олади.

Ижодий потенциални шакллантириш жараёни қидирув аппаратини шакллантириш ва инсоннинг умумий эҳтиёжларини қондириш учун объектларни яратиш билан боғлиқ. Компонент сифатида ижодкорлик унинг ўзини ўзи бошқариш тизимининг бир қисмидир. Шу муносабат билан, инсон креативлиги деганда, унинг ижодий фаолиятининг ички асоси сифатида юзага келадиган шахснинг ажралмас мулки тушунилади.

Инсоният тараққиётининг ҳозирги босқичида мамлакат ижтимоий ҳаётида рўй бераётган жадал ўзгаришлар муносабати билан юқори малакали ижодий мутахассисларга эҳтиёж сезилмоқда. Келажакдаги касб-ҳунарларни тайёрлаш тизимини тубдан ўзгартириш ҳақида савол туғилади, бу эса кундалик ҳаёт муаммоларига эътибор қаратиш ва келажакда уларни самарали ҳал қилишни таъминлаши керак. Талабаларнинг таълим фаолиятини ташкил этиш муаммоси долзарб ҳисобланади, чунки замонавий олий таълим тизимининг етакчи мақсади – ўз ижодий салоҳиятини рўёбга чиқариш учун жамият манфаатларидан максимал даражада фойдалана оладиган, самарали ва инсонпарвар бўла оладиган юқори малакали ва рақобатбардош мутахассисни шакллантиришдир.

Касбий ривожланиш жараёнида талаба нафақат махсус фанлар бўйича билим, кўникма, кўникмаларга эга бўлиш, балки маълумотларни ижодий ўзлаштириш ва ундан фойдаланиш қобилиятига эга бўлиш, ўз ютуқларини фаолиятда амалга ошириш бўйича ижодий позитсияни кристаллаштириш заруриятига дуч келади. Шахсий интеграция ва ўсиш жараёни турли йўللار билан таъминланиши мумкин ва улардан бири инсоннинг ижодий салоҳиятга, ҳаётий кучнинг битмас-туганмас манбасига йўналтирилишидир.

Бугунги кунда психология факультети талабаларининг креатив қобилиятларини шакллантириш ва аниқлаш уларнинг касбий тайёргарлигини оширишнинг гаровидир.

Креативлик ҳаётда ҳам, билимнинг ҳар қандай соҳасида тажриба ўтказиш қобилиятида ҳам намоён бўлиши мумкин.

Талаба креативлигини шакллантириш жараёни - бу унинг бевосита ижодий фаолиятни кўрсатишга, ўз ижодий салоҳиятини рўёбга чиқаришга, ижтимоий аҳамиятга эга бўлган фаолият тури мазмуни билан вазиятли креативлик ташувчисининг индивидуал хусусиятларини актуаллаштиришга тайёр бўлишидир.

Креативлик - қобилиятнинг энг юқори даражаси. Бўлажак психологнинг креативлигини ошириш жараёнида қуйидагиларни эгаллаши керак:

- креатив қобилиятларни шакллантириш учун асос бўлган интеллектуал соҳанинг фаол кенгайиши сифатида ташкил этилган когнитив компонентни актуаллаштириш;

- муаммоли вазиятлар характерида эга бўлган тадқиқот, креатив вазифаларни ҳал қилишда бунинг семантик манипуляция қилиш учун концептуал-категорик аппаратни шакллантириш;

- фаол ақлий фаолиятни рағбатлантирувчи муаммоли характердаги масалаларни ифодалаш;

- билимдонликни ривожлантиришни рағбатлантириш, соҳадаги билимларни кенгайтириш;

- турли йўналишдаги илмий билимлар

- муқобил фикрлаш усулларини ўрганиш (маълумотлар оқимини мустақил ва ижодий қайта ишлашга, хулосалар чиқаришга ёрдам берувчи мантикий операциялар, шунчаки тайёр аргументлар ва баёнотларни қабул қилиш эмас);

- ўқув жараёнини илмий тадқиқот сифатида ташкил этиш (ташкил этиш мантиғига кўра, усуллардан фойдаланиш), турли тадқиқот жараёнлари билан танишиш ва уларнинг бориши ҳақида фикр юритиш. Талаба ижодини ривожлантириш учун демократик муносабатлар ва ижодий шахсга тақлид қиладиган тартибга солинмаган муҳит керак. Бундай ривожланиш мотивлар ва шахсий хусусиятлар (мустақиллик, ўз-ўзини амалга ошириш учун мотивация) тизимини шакллантириш орқали микро муҳит ва тақлид таъсирида содир бўлади.

Ушбу компонентлар ўқувчи ижодиётининг ривожланиши ва шаклланишининг асосини тўлиқ тушунишга ва келажакда яхлит тузилмани ва уни ошириш алгоритмининг шакллантиришга имкон беради.

Шахс-фаолият концепциясига (шахснинг шахс сифатида ривожланиши), шахсиятнинг уйғун ривожланиши ва самарадорлигига асосланиб, касбий фаолият самарадорлиги, биринчи навбатда уйғун ва ижодий яхлитлик муаммоси, шахс образининг субектив ва мақсадли шакли билан боғлиқ. Профессional, хусусан, бу психолог касбида айниқса муҳимдир.

Аммо шунинг таъкидлаш кераки, таълим тизимидаги жараёнларнинг ишлашини яхшилаш учун яратилган кўпгина усулларнинг шаклланиши доимо ўқувчиларнинг табиати ва индивидуал хусусиятлари каби омиллар уларнинг самарадорлигига таъсир қилишига доимо дуч келади. Шунинг учун ҳам доимий ва қатъий алгоритмлар асосида шаклландирилган барча техникалар қисқа муддатга мавжуд бўлишга маҳкум бўлади ёки умуман олганда, биринчи босқичларидан бошлаб бутунлай самарасиз бўлиб қолади.

Психологларнинг касби кўп қиррали бўлиб, у кўпинча ушбу касб вакиллариининг ижодий қобилиятларига таянади. Бунинг сабаби шундаки, ўзларининг касбий фаолияти давомида психологлар беморларнинг муаммоларига тез ва тўғри ёндашиб, ечим топишлари керак.

Юқоридагиларни ҳисобга олган ҳолда, бугунги кунда психология талабаларининг ижодий қобилиятини оширишнинг аниқ схемасини шакллантириш жуда муҳим, шунинг учун мақоланинг мақсади механизмлардан фойдаланган ҳолда психология талабаларининг ижодий қобилиятини ошириш жараёнининг аниқ босқичларини тизимлаштириш ва шакллантиришдир. Психология йўналиши бакалавр талабалари ўртасида креативликни оширишнинг асосий усуллари ҳар бир ўқитувчининг методологиясига қараб фарқланади, аммо таълим тизимининг асоси тақлиф қилинган моделга асосланади.

Психология факултети талабаларининг креативлигини ошириш масалалари кўп йиллардан буён олий ўқув юртлирида талабалар ижодиётини ошириш йўллари умумий илмий изланишнинг бир қисми сифатида кўриб чиқилиб келинмоқда.

Талабалар ўртасида креативлик ва унинг даражасини ошириш муаммолари узок вақт давомида кўриб чиқилди. Жумладан, Вейсберг (1988) ўз ишида шахс ижодининг, шу жумладан олий ўқув юртлирида ўқийдиганларнинг асосий тамойиллари ва парадигмаларини очиб берди.

Методология. Вейсберг (1988) таъкидлаганидек, бўлажак мутахассисларда профессионал креативликни шакллантириш профессионал ижодий фаолиятга тайёр бўлган яхлит шахс бўлиш жараёнининг ўта муҳим таркибий қисмидир. Ижодкорлик янги ва ўзига хос тарзда амалга ошириладиган, янги алоқаларни топиш ва янги муносабатлардан хабардор бўлишнинг ажралмас қобилияти сифатида пайдо бўладиган идрок, тажриба ва ҳаракатларнинг бирлигини тавсифлайди, ишлашга ва янгиликларни ўрганишга мойиллик, мия фаолияти, янги тушунчаларга, тажрибани янги ташкилотларга айлантиришга ва мисли кўрилмаган маънолар туркумини ифодалашга олиб келади. Айтилганларни ҳисобга оладиган бўлсак, психологик профилдаги мутахассиснинг ҳақиқий касбий маҳоратининг умумий маҳражи ёки белгиловчи принтсипи тўлақонли, ижодий бошланган, касбий ривожланишни бошқача йўлга қўядиган ва унга асосланган ижтимоий фикрлаш фаолиятидир.

– университет битирувчиларининг назарий ва амалий социология, умумий, ижтимоий ва ёш психологияси, ижтимоий иш назарияси, методологияси ва технологиялари, фуқаролик жамияти ва демократик давлат куриш асослари бўйича фундаментал билимлари;

- шахснинг яхши ривожланган стандартлари, мукамал касбий фаолият кўникмаларини шакллантирган ҳолда, уни мунтазам равишда ижтимоий касбийликнинг маълум бир йўналиши бўйича малакали мутахассис сифатида тавсифлайди, у кундалик ҳаётнинг кундалик вазифаларини самарали ҳал қила олмайди, балки амалий вазиятларга мақбул эчимларни топа олмайди. шахсий муаммолар;

- орттирилган қадриятлар ва психо-маънавий шакллар ёки инсоннинг маънавийлаштирилган ҳаётийлик шакллари ёки экзистенциаллиги (муқаддаслик, эркинлик, эътиқод, умид, севги, креативлик, масъулият, виждон, фазилат, ростгўйлик, бағрикенглик, ҳамдардлик ва бошқалар).

Келажақдаги амалий психологларнинг касбий ижодий қобилиятларини ривожлантириш учун психо-дидактик шарт- шароитларни яратишнинг зарурий шarti - бу ижодий билимларда тизимни ташкил этувчи сабаблар ва ҳолатлар тўпламини акс эттирадиган ва шу билан шахснинг шахсиятини шакллантирадиган моделни ишлаб чиқиш.

Талабаларни ўқитишда шахсий-ижодий ёндашувни ишлаб чиқиш ва амалга оширишнинг этакчи психологик- педагогик тамойиллари - бу шахснинг контсептуал моделига йўналтирилганлик; таълимнинг ўзаро таъсири жараёнида психодиагностика ва психокоррекция муносабатлари; ижодий ривожланиш воситалари тизими. Бўлажак психологнинг ижодий шахсини ривожлантириш дастурини илмий ва мазмунли ишлаб чиқиш ва амалга ошириш, психологик факультет талабаларини ўқитиш жараёнида уларнинг ижодий имкониятларини очиб бериш асосида шахсий ва ижодий ёндашувни жорий этиш меҳнат унумдорлигини оширишга ёрдам беради.

Ушбу методология психология талабаларининг ижодий қобилиятларини ривожлантириш жараёнини шакллантиришнинг муқобил усулларини келтириши мумкин, бу жараён учун платформа бўлиб хизмат қилади. Биз бу методология креативликни ривожлантиришга бевосита таъсир қилади, деб даъво қилмаямиз.

Бизнинг уринишларимиз ушбу моделни психология талабаларида креативликни ривожлантиришнинг мавжуд ёндашувлари ва усулларини осонлаштириш ватизимлаштириш учун ижодий қобилиятларни ривожлантириш жараёнига интегратсиялашга қаратилган.

Бундан ташқари, моделлаштириш (бизнинг ҳолатда, креативликни ошириш жараёни)

куйидагилар учун зарур:

- муайян объект қандай қурилганлигини тушуниш - унинг тузилиши, асосий хусусиятлари, ривожланиш қонуниятлари ва атроф-муҳит билан ўзаро таъсири;
- моддийлаштирилган жараённинг ривожланишини бошқаришни ўрганиш ва берилган шароитларда уни бошқаришнинг энг яхши усуллари аниқлаш (оптималлаштириш);
- берилган усуллари амалга оширишнинг бевосита ва билвосита оқибатларини баҳорат қилиш ва объект, жараён бўйича ўзаро таъсир шакллари;
- ўзгартиришлар киритиш ва натижаларни кузатиш.
- Олий таълим муассасаларида бўлажак психологларнинг амалий компетентлигини такомиллаштириш жараёнига бундай ёндашув мутахассислар тайёрлашнинг меъёрий, ташкилий, ўқув услубий, ахборот ва моддий техник шароитлари тизимининг мониторинг қилиш барча фанларни ўқитишда эътиборни янада кучайтириш лозимлигини кўрсатади. Мутахассислик фанларини ўқитишда психология илмининг ўзига хос қонуниятларидан келиб чиққан ҳолда, таълим олувчиларда илмий муносабат ва куйидаги хусусиятларни шакллантириш мақсадини кўзлайди: – талабаларга ўз соҳасига бўлган қизиқиш (билиш ҳоҳиши) ва фаолият (бирор нарсани аниқлаш учун амалий фаолият юритиш ҳоҳиши);
- – скептицизм, яъни тез тез учрайдиган фикрларни синчиклаб кўриб чиқиш ҳоҳиши;
- – далиллар яъни назарий билимларни исботлаш мантиғи ва қоидаларидан фойдаланиш қобилиятлари;
- – хабардорлик яъни унинг ёрдамида ғояларни тартибга солиш учун психологик билимлар ахборот фондининг мавжудлиги;
- – стратегиялар яъни излаш учун қоидалар мавжудлиги ва улардан фойдаланиш ҳоҳишлари;
- – мойиллик яъни янги билимларни олиш натижасида таълим берувчи ва таълим олувчи ўзини психологик қонуниятлар, тамойил, фактлар ҳақидаги маълумотларни бир тизимга жойлаштириш олиш ва амалиётда қўллаш олиш компетентлиги.

Ўзбекистон Республикаси олий ва ўрта махсус таълим тизимида психологлар амалий компетентликни ривожлантириш, ахборотлар тезлигини англаш, ўз-ўзини бошқара олиш, ўзаро таъсир этиш ва ҳамкорликда ишлашни билиши ва улардан фойдалана олиши, психологик педагогик адабиётлар билан ишлаш, зарур методик йўриқномалар тузиш, самарали психологик тадқиқотлар ўтказиш олишнинг дидактик шакллари ва усуллари билан фойдаланиш ёрдамида талабаларнинг билим олишида замонавий таълим технологиялари ва ўқитишнинг интерфаол усуллари қўллаш долзарб вазифалардан сифатида эътироф этилмоқда.

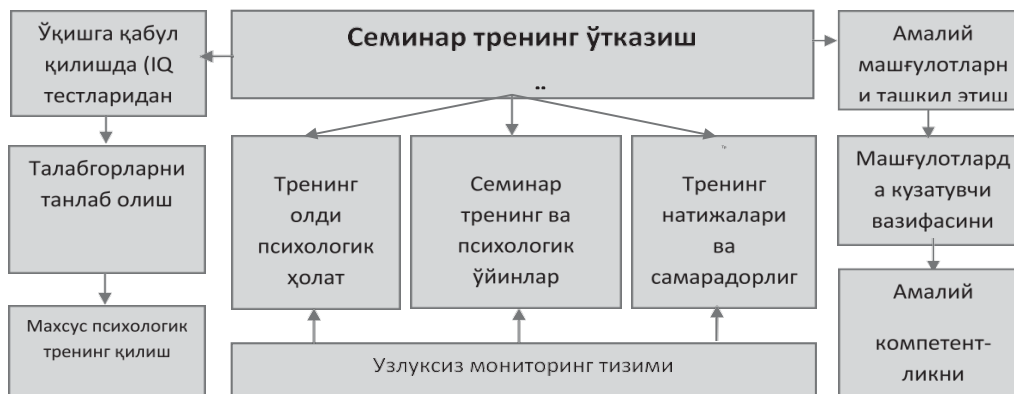
Шу ўринда инновацион таълим технологияларига тўхталиб ўтиш лозим. Замонавий таълим технологиялари деганда ўқитишнинг техник воситалари ёки компьютерлардан фойдаланиш тушунилмайди, балки бу олий таълим тизимида ўқитиш самардорлигини оширувчи омилларни таҳлил қилиш, ҳамда усул ва материалларни қўллаш, шунингдек қўлланилаётган усуллари мониторинг қилиш йўли орқали таълим жараёнини лойиҳалаштириш йўллари ишлаб чиқиш демакдир.

Инновацион таълим технологиялари таълимнинг белгиланган мақсади ва бўлажак психологларнинг билим даражасига кўра ўқув фаолиятини бошқаришнинг назарий лойиҳаси ва педагогик тизимининг амалда бўлишини таъминловчи зарур воситалар тизимидир. Олий таълим муассасаларида бўлажак психологлар амалий компетентлигини мониторинг қилиш тизимини такомиллаштириш, педагог кадрларни илғор инновацион технология усул ва услублари билан қуроллантириш самардорлиги педагогик технологиялардан унумли фойдаланишга боғлиқ.

Бўлажак психологлар креативлигини мониторинг қилиш тизимини такомиллаштиришга йўналтирилган инновацион таълим технологиялари асосида креатив таълим технологиясини қўллаш мақсадга мувофиқ деб олдик, чунки амалиётчи психологлар интеллектуал ва эмоционал-мотивацион ривожланиши, ўз амалий, назарий ва амалий билимларини узлуксиз ошириб бориши, психологик тренинглар ўтказиш малакасининг шаклланиши, турли ёшдаги инсонлар билан мулоқотлар жараёнида ёш ва индивидуал типологик хусусиятларидан келиб чиқиб ёндашишини таъминлаш, фаолликни ошириш, ўз-ўзини англаш ва мустақиллигини шакллантириш креатив(ижодий) ёндашиш асосида амалга оширилади.

1-расм.

Амалий компетентликни такомиллаштиришга қаратилган креатив технология тузилмаси

Бўлажак психологлар касбий фаолиятида креативлик қобилиятини ривожлантириш жараёнида мавжуд технологиялардан фойдаланиш мониторинг қилиш тизимини зарур даражасини таъминлай олмайди, куйида уларнинг психологик-дидактик сабабларга келтирилади: ишлатиладиган педагогик техника усул ва услублар компетенцияга эмас, балки амалий билимларни шакллантиришга ва ривожлантиришга қаратилганлиги; таълим жараёнида репродуктив (эсда сақлаб қолиш) табиатга хос мустақил вазифалари қўлланилиши (бир вақтни ўзида амалий ижод қорлик талаб этилади); педагогик диагностика кўникма ва малакаларни ўзлаштиришларини баҳолашга қаратилган, бу эса ўз навбатида амалий компетенциянинг ривожланиш даражасини аниқламайди.

Бунинг асосида, махсус психологик-педагогик шароитларга мослаштирилган бўлажак психологларни амалий компетенцияларини ошириш ва ривожлантириш учун занжирли ёки ўргимчак таълим технологияларнинг бир варианты таклиф этилади.

Занжирли ёки ўргимчак таълим технологиялари қуйидаги босқичларни изчил амалга оширишни ўз ичига олади: биринчи босқич - ўқиш учун қабул қилиш, иккинчи босқич - таълим жараёнини жорий қилиш, учинчи босқич - педагогик психологик амалиёт, тўртинчи босқич

– битирувчиларда аттестация ўтказиш (1-расм). Амалий компетентликни такомиллаштиришга қаратилган креатив технологик тузилма узлуксиз мониторинг тизимини ташкил этишда муҳим педагогик аҳамият касб этди. Шундан келиб чиқиб, иқтидорли талаба лар билан ишлаш жараёнини тизимли мониторинг қилиш ва янги таълим турларини ҳамда илғор ўқув воситаларининг самарадорлигини ўрганиш учун ҳам бўлажак психологларнинг амалий компетентлигини такомиллаштириш зарур деган илмий фаразга асосланиб бу зарурият моҳияти нуқтаи назаридан қуйидаги механизмга асосланади деган хулосага келдик:

– янги таълим турлари ва илғор ўқув воситалари ўртасидаги ўзаро бирлик механизми;

- ижтимоий заруриятнинг юзага келиши;
- таълим тизимида жамият томонидан ижтимоий буюртманинг берилиши;
- илғор ўқув воситаларининг яратилиши;
- илғор ўқув воситаларини қўллаш технология (усул)ларининг асосланиши;
- таълим тамойиллари (янги дидактик қоидалар) тизимининг яратилиши.

Адабиётлар

1. Weisberg, R. W. (1988). Problem solving and creativity. In R. J. Sternberg (Ed.), *The Nature of Creativity*:

2. Wells, P. C., & Dickens, K. N. (2020). Creativity in counselor education classroom: more than case studies. *International Journal for the Advancement of Counselling*, 42, 191–199. <https://doi.org/10.1007/s10447-019-09393-7>